

omladinska prijateljstva i prijateljske grupe

snežana joksimović

Polazne osnove

Prijateljstva i prijateljske grupe mlađih zaslužuju pažnju zbog njihove uloge i značaja, kao u razvoju pojedinaca, tako i u društvenim zbivanjima. Karakteristike primarnih grupa, kao što su intenzivni interpersonalni odnosi i jake emocionalne veze među članovima, doprinose izuzetno velikom uticaju vršnjaka u celokupnom procesu socijalizacije. Omladinske prijateljske grupe (grupe vršnjaka)¹⁾ predstavljaju takvu primarnu grupu čiji su članovi međusobno jednaki u pogledu mnogih svojstava i relativno ravнопravni, što u značajnoj meri utiče na područja, načine i efekte njihovog delovanja.

U stvaranju pojedinih vršnjачkih grupa značajnu ulogu ima sličnost interesovanja, stavova i potreba, kao i fizička i socijalna bliskost. S druge strane, grupe vršnjaka utiču na interesovanja, stavove i vrednosti svojih članova. Istraživanja su pokazala da su posete prijateljima i razgovori sa njima najčešće aktivnosti slobodnog vremena mlađih. Među vršnjacima mlađi nalaze podršku sebi jednakih, osamostaljuju se u odnosu na odrasle i stiču pojam o sebi. Drugovanje sa vršnjacima doprinosi razvijanju osećanja odgovornosti, drugarstva i solidarnosti, dok izolovanost i odbačenost od strane vršnjaka dovodi do osećanja nesigurnosti i inferiornosti.

Širu osnovu za razumevanje pojedinih shvatanja o ulozi vršnjачkih grupa mlađih pružaju opštiji pogledi na adolescenciju i njene bitne karakteristike. Jednoj grupi pripadaju shvatanja prema kojima adolescencija predstavlja dramatičan period u razvitku pojedinca kada je generacijski konflikt jako izražen jer su vrednosti adolescentnih grupa vršnjaka suprotne od vrednosti odraslih. Drugu grupu čine shvatanja o skladnom odnosu između generacija, pri čemu grupe vršnjaka zastupaju vrednosti odraslih i zalažu se za njihovo prihvatanje od strane mlađih. Neki autori, međutim, izbegavaju ovakvu dihotomiju vodeći računa o istorijskom i kulturnom kontekstu, kao i o nacionalnoj i klasičnoj pripadnosti članova pojedinih grupa.

Iako Parsons²⁾ kao jednu od karakteristika grupe vršnjaka izdvaja kompulsivnu nezavisnost u odnosu na očekivanja odraslih i preosetljivost prema kontroli koja se ponekad ispoljava u otvorenom prkosu prema starijima, on istovremeno smatra da učešće u kulturi mlađih doprinosi prihvatanju vrednosti šireg društva. To se objašnjava postojanjem dva tipa grupe vršnjaka. Dok jedan tip naglašava samo vrednosti mlađih, a podcjenjuje vrednosti odraslih, grupe vršnjaka drugog tipa pridaju gotovo podjednak značaj i vrednosti mlađih i vrednostima odraslih, tako da je njihova funkcija povezivanje vrednosti kulture mlađih sa vrednostima društva odraslih.

Kembel³⁾ smatra da se svaki podatak o uticaju vršnjaka i kulture mlađih mora posmatrati u sklopu činjenice da roditelji imaju glavni uticaj na oblikovanje ličnosti i način života adolescenata, kao i da veće posvećivanje pažnje osobama van rođičnog doma ne mora da znači prekid familijarnih veza. Ovaj autor međutim ne poriče da su neki mlađi ljudi uključeni u socijalne sisteme kojima se odrasli žestoko suprotstavljaju i koji su otporni na uticaje odraslih, kao i da pored slaganja u bitnim stvarima sukobi mogu nastati oko sitnica od kojih se svakodnevni život sastoji.

Klauzenovo⁴⁾ mišljenje predstavlja u izvesnom smislu pokušaj pomirenja dva oprečna gledanja na odnos između vršnjачkih grupa mlađih i društva odraslih. On smatra da mlađima iz stabilnih porodica prijateljstvo sa vršnjacima pruža nove prilike za razvijanje socijalne osnove osetljivosti i donošenje odluka bez intervencije odraslih, ali da to ne ugrožava njihove odnose sa roditeljima. Na drugoj strani, deca iz nestabilnih porodica ili ona koja su u zavadi sa roditeljima mogu da se uklope u grupu vršnjaka čiji je status takođe problematičan, što povećava sanse da takva deca postanu delikventi. Klauzen, dakle, ne insistira na obaveznom sukobu između vrednosti odraslih i vršnjачkih grupa mlađih, ali i ne isključuje takvu mogućnost, što zavisi od toga kakvi su odnosi u porodici iz koje potiču.

Mada u analizama američkog društva insistira na sukobu generacija, Bronfenbrener⁵⁾ takođe ukazuje i na kulturnu uslovjenost odnosa između generacija, što potkrepljuje nalazima komparativnih studija o razlikama u pogledu intenziteta i kvaliteta konfliktova između mlađih i odraslih u različitim zemljama. Komparativna studija reagovanja mlađih na pritisak vršnjaka i odraslih u Sovjetskom Savezu i SAD pokazala je da sovjetska deca mnogo više nego američka odbacuju asocijalno ponašanje i da su pod većim uticajem odraslih. Ovo se objašnjava razlikama u pogledu delovanja vršnjaka u ove dve zemlje: dok je u Sovjetskom Savezu pritisak vršnjaka usmeren u pravcu pridržavanja zahteva odraslih, u američkom društvu vršnjaci bodre postupke koje stvari osuduju.

Za razliku od teorijskih razmatranja koja se bave različitim značenjima prijateljstva i ulogom prijateljskih grupa, u istraživanjima je najveća pažnja posvećena činocima međusobnog privlačenja i zblžavanja, znatno manje pažnje je posvećeno uticajima koji ove grupe imaju na svoje članove, a gotovo je sasvim zanemareno istraživanje njihove funkcije i značaja koji imaju za mlađe koji im pripadaju.

Kroz prijateljstvo sa vršnjacima mlađi se pripremaju za buduće intimne emocionalne odnose i uloge, kao što su heteroseksualne veze i roditeljska uloga. Na

drugoj strani, nemogućnost ostvarivanja prijateljstva i odbačenost od strane vršnjaka predstavlja jedan od najčešćih razloga nezadovoljstva mlađih ljudi svojim ličnim životom. Međutim, na teškoće pojedinaca u ostvarivanju bliskih emocionalnih veza se pre gleda kao na simptom poremećaja u razvoju ličnosti nego kao na uzrok. Ovome se stanovištu može povedi da ceo problem svodi na problem pojedinca i njegovog ličnog razvoja, zanemarujući širi sklop okolnosti koji otežava međusobno zblžavanje i sklapanje prijateljstva.

Kada je reč o uticaju kulture na prijateljske odnose, istraživački podaci su doista oskudni, tako da se saznanja o razlikama između pojedinih kultura, pored izveštaja antropologa, uglavnom zasnivaju na obaveštenjima koja pružaju sredstva masovnih komunikacija i lepa književnost, kao i na ličnim iskustvima i impresijama. Čini se da je u našoj kulturi važnije imati nekoliko dobrih, bliskih prijatelja, nego širi krug poznanstava. Ali to ne znači da manji broj prijatelja garantuje kvalitet ovih odnosa. Neke osobe mogu istovremeno imati veći broj izuzetno bliskih prijateljskih veza, dok druge ostvaruju manji broj površnih veza.

Način ostvarivanja prijateljstva zavisi i od opšte društvene klime u pogledu socijalnosti koja se ne razlikuje samo od društva do društva, već se i u jednom istom društvu ova klima menja kroz vreme u zavisnosti od društveno-istorijskog konteksta. Povećana socijalna ekspanzivnost društva uslovljava i socijalnost pojedinca, kao i što smanjena socijalna ekspanzivnost društva doprinosi međusobnom udaljavanju ljudi.

Veličina naselja i stepen urbanizovanosti takođe utiču na ostvarivanje prijateljstva. Jedan od često isticanih problema ljudi u velikim gradovima je njihovo osećanje anonimnosti, otudenosti i usamljenosti, što posebno pogoda one koji su se kasnije doselili prekinuvši tako veze stvorene u detinjstvu ili u mладости.

Istraživački podaci pokazuju da način ispoljavanja i ostvarivanja potrebe za prijateljstvom zavisi i od ličnih karakteristika pojedinca, kao što su socijalno poredko, zanimanje, uzrast, pol, veličina porodice, redosled rođenja i pol ostale dece u porodici. Rezultati istraživanja su najmanje dvosmisleni kada je reč o uticaju uzrasta, pokazujući da sa godinama raste usmerenost ka vršnjacima a prijateljske veze postaju intenzivnije. Ovi su podaci u skladu sa Eriksonovim⁶⁾ određenjem procesa uobičavanja identiteta kao procesa rastuće diferencijacije u kome se krug ljudi značajnih za pojedinca širi od roditelja do čovečanstva, pri čemu vršnjaci, kao značajni drugi, doprinose proširenju tog kruga.

ODNOSI SA PRIJATELJIMA

Odgovori mladih na pitanje: »Kakav po tvome mišljenju treba da bude dobar drug (prijatelj), za koga se može reći da je dobar drug?« govore o tome šta mladi podrazumevaju pod prijateljstvom i šta očekuju od prijatelja. Dobijeni odgovori pokazuju da se najčešće navode osobine ličnosti koje dobri drugovi imaju (ili bi trebalo da imaju), zatim spremnost da se pomogne a ako treba i da se šrtvuje za prijatelja, dok se rede navode sličnost shvatanja i zajednička interesovanja.

Kao osobine ličnosti koje dobar drug treba da ima najčešće se navode iskrenost, poštovanje, odanost, nesebičnost i pouzdanošću, dok neki odgovori predstavljaju suptilnije zahteve i očekivanja u odnosu na prijateljstvo. Kao ilustraciju navodimo nekoliko takvih odgovora: »Dobar prijatelj je onaj koji me prhvata sa svim mojim manama i dobrim osobinama; »Realna osoba, spremna na saradnju i ponekad odricanje u ime zajedničke stvari«, »Onaj ko je spreman da u svakom trenutku meni i mojim problemima, radostima, željama, posveti punu pažnju«; ...»Da ne čini ono što ne želi da drugi njeni čine«; »Sposoban da deli životne nedraće svog prijatelja«; »Koga ćeš bez ljutnje moći da upozoriš na nešto ali da i od njega primiš kritiku«; »Da te razume i da ti se nade uvek kao oslonac u nevolji«.

U celinu posmatrano, odgovori mladih pokazuju da se od prijatelja najčešće očekuju one osobine i postupci koji su važni za medusobne odnose, kao i da mladi pred svoje prijatelje postavljaju velike zahteve. Naravno, postavlja se pitanje koliko u ovim očekivanjima ima uzvratnosti, koliko su mladi spremni da drugovima pruže ono što oni sami od njih očekuju, mada je jasno da bez uzvratnosti nema ni prijateljstva.

Pored uvida u očekivanja koja se imaju u odnosu na bliske prijatelje, koja ustvari govore kako mladi poimaju prijateljstvo, pokušali smo da saznamo i šta je to što mlade ljude najviše vezuje za određene drugove, zbog čega su im oni bliski. Ispitanicima je ponudeno da se opredeli između tri moguća odgovora (slična interesovanja, slično shvatanje života, slična politička uverenja), kao i mogućnost da sami formulišu odgovor. Pokazalo se da većinu mladih (67%) za bliske drugove vezuje slično shvatanje ciljeva i smisla života, izvestan broj (30%) naglasak stavlja na slična interesovanja, dok je zanemarljivo malo onih koji u prvi plan stavljuju sličnost političkih uverenja ili navode neki drugi razlog.

Ovi podaci govore u prilog brojnim nalazima i teorijskim shvatanjima o sličnosti kao faktoru medusobne privlačnosti i naklonosti. Pored sličnosti stavova, vrednosti i interesovanja, istraživački nalazi pokazuju da na medusobnu privlačnost i javljanje prijateljstava utiče i sličnost u pogledu obrazovanja i inteligencije, kao i zajednička klasna, nacionalna i verska pripadnost. Podaci našeg istraživanja pokazuju da oko polovine beogradskih omladinaca ima bliske drugove iz istog socioprofesionalnog kruga kome i sami pripadaju, 36% ispitanika ima prijatelje kako medu osobama iz istog društvenog sloja tako i medu mladima iz drugih socioprofesionalnih kategorija, dok je najmanje onih (12%) koji bliska prijateljstva ostvaruju samo sa osobama različitog zanimanja. Prijatelje iz istog socioprofesionalnog kruga najčešće biraju učeni-

ci i studenti, dok su zaposleni i oni koji traže zaposlenje »otvoreniji« za kontakte sa osobama različitog zanimanja. To znači da je upravo omladina koja se školjuje najviše izolovana i socijalno udaljena iz drugih društvenih slojeva, što svakako osiromašuje njena socijalna iskustva i otežava osamostaljivanje i sazrevanje ove kategorije mladih.

Podaci o broju bliskih drugova govore o značajnoj socijalnoj ekspanzivnosti mladih. Najviše je onih koji imaju dva do tri dobra druga (42%), svaki četvrti omladinac ima četiri do pet dobrih drugova, dok gotovo svaki peti blisko prijateljstvo ostvaruje sa četiri ili više osoba. Samo jednog bliskog druga ima 12% mladih, dok je veoma malo (2%) onih koji nemaju bliske prijatelje. Sudeći po ovim podacima, većina mladih Beogradana nema teškoća u ostvarivanju bliskih veza sa svojim vršnjacima, uprkos očekivanjima o nepovoljnem dejstvu velikog grada na medusobno zblžavanje. Naravno, postavlja se pitanje kakav je kvalitet ovih veza i šta one pružaju mladima, mada je u ovakovom tipu istraživanja prilično teško ostvariti suptilniji uvid u odlike pojedinačnih prijateljstava. Zato smo pokušali da o suštini onoga što mladi dobijaju iz ovih veza saznamo nešto i posrednim putem. To već donekle kazuju saopšteni podaci o tome šta se očekuje od dobrih drugova i ko se smatra dobrim drugom. Takođe je značajan i podatak da veliki broj mladih kroz druženje sa vršnjacima zadovoljava svoje važne potrebe i interesovanja, kao i većina omladinaca povoljno procenjuje svoje mogućnosti uticaja na važne odluke o krugu vršnjaka i prijatelja. Ovi podaci su još rečitiji kada se ima u vidu podatak da mladi vrlo nepovoljno procenjuju svoje mogućnosti uticaja u društveno-političkim organizacijama, kao i da je znatno manje onih koji svoje važne potrebe i interesovanja mogu da ostvare putem aktivnosti u društveno-političkim organizacijama.

Postavlja se pitanje da li se ka vršnjacima više okreću mladi koji u porodici ne mogu da zadovolje svoje emocionalne potrebe, što bi značilo da vršnjaci imaju kompenzatornu ulogu, ili su naprotiv dobiti odnosi u porodici preduslov za uspostavljanje bliskosti sa vršnjacima. Naši podaci pokazuju da porodična klima ne utiče značajno na odnos mladih sa vršnjacima, a pogotovo se nije pokazala osnovnom pretpostavka o kompenzatornoj ulozi vršnjaka. Neki podaci čak govore da su ka vršnjacima više usmereni mladi iz porodica u kojima je emocionalna klima povoljnija. Tako se pokazalo da su ka vršnjacima više usmereni mladi koji sa roditeljima redi dolaze u sukob, kao i oni koji afektivne odnose u porodici ocenjuju kao uravnotežene i uzajamne.

Pored uvida u odnose sa vršnjacima uopšte, posebno nas je zanimalo koliko su mladi uklopljeni u društvo vršnjaka u sredini u kojoj se školjuju, odnosno rade. Dobijeni podaci pokazuju da većina omladinaca ima bliske drugove medu vršnjacima u razredu, na fakultetu, odnosno u radnoj organizaciji. Međutim, kako svaki peti omladinac ovu potrebu za pripadanjem i prijateljstvom ne ostvara u svom svakodnevnom okruženju, to je i domet uticaja vršnjaka kao agenasa socijalizacije donekle ograničen.

Bliži uvid u prijateljstva mladih pružaju podaci o sadržaju aktivnosti kojima se mladi bave u društву svojih bliskih drugova. Pored razgovora, najčešće zajednič-

ke aktivnosti mladih su odlazak u bioskop, slušanje muzike i odlazak u kafić, restoran ili diskoteku. Muzikom su naročito zaokupljeni učenici, a oni su i najčešći posetioci bioskopskih predstava. Oko ovih aktivnosti se češće okupljuju mladi nego stariji ispitanici. Polne razlike su naročito izražene u vezi sa sportskim aktivnostima koje su prisutnije u druženju mladića. Na drugoj strani, devojke vreme druženja češće ispunjavaju posetama bioskopskim predstavama i muzikom.

PRIJATELJSKE GRUPE

Dok je u dosadašnjem izlaganju naglašak bio na individualnim prijateljstvima, podaci o kojima će biti reči prvenstveno se odnose na vršnjačke grupe mladih. Ovakva podela počiva na pretpostavci da pojedini mladi ljudi mogu da drugu sa više osoba koje nisu u medusobnoj vezi, kao i što je moguće da svi zajedno čine jednu grupu. O osnovanosti ovakve podele govori i podatak da gotovo svi mladi Beogradani obuhvaćeni ovim ispitivanjem imaju ponekog bliskog druga, ali da medu njima svaki treći ne pripada nijednoj neformalnoj grupi.

Od članova grupe je traženo da objasne o kakvoj je grupi reč, šta ih vezuje za grupu, očega se okupljuju, čime se bave. Dobijeni odgovori pokazuju da u ovim grupama mladi najčešće zadovoljavaju potrebu za društvom i za afektivnom vezanošću, kao i odredena interesovanja. Takođe se pokazalo da u većini slučajeva mladi kroz pripadništvo određenoj grupi istovremeno zadovoljavaju više potreba i interesovanja, što znači da ciljevi i aktivnosti članova grupe nisu jasno određeni niti usko specijalizovani. Evo nekih odgovora koji to pokazuju: »Sve – sport, muzika, neki hobi«; »Sport, druženje, prijateljstvo uopšte«; »Drugarstvo iz srednje škole«; »Isti pogled na svet i stvari oko nas«; »Razgovaramo, poveravamo se jedni drugima, slušamo muziku«; »Muzika, ali nije presudna, hobi, ali nije presudan, sport, ali nije presudan«; »Vezuje nas stil života kojim živimo«.

Ovi odgovori pokazuju da se mladi okupljuju u grupe radi provođenja slobodnog vremena sa osobama sličnih shvatanja i interesovanja, dok su sadržaji zajedničkih aktivnosti nedovoljno određeni, promenljivi i raznovrsni, što znači da okrugli okupljanja ne čini samo jedna aktivnost, već višestruka sličnost i emocionalna povezanost medu članovima grupe. Da osnovu okupljanja mladih u neformalne grupe čine različite potrebe i interesovanja mladih, a ne samo jedna aktivnost, odnosno cilj, pokazuju i najčešće teme razgovora medu članovima ovih grupa. To ilustruju odgovori na pitanje: »O čemu se najviše razgovara u ovom društvu, grupi?« koji glase: »O životu nas samih, o sportu, muzici, religiji, politici«; »Škola, muzika, naša osećanja – stanja, društveno-politički problemi«; »Društvo, politika, nezaposlenost, studije, dnevna zbivanja, muzika, film, knjige«; »Pozorište, film, muzika, sport, svakodnevni problemi«; »Ljubav, život, prijateljstvo«; »Muzika, škola, društvo«; »O svemu i svacemu«.

Kvantitativna obrada ovih podataka pokazuje da se muzika, sport i politika javljaju kao najčešće teme razgovora, mnogo češće nego neki od ličnih problema sa kojima se mladi na ovom uzrastu suočavaju, kao što su odnosi sa drugima, emocijalna stanja, unutrašnji konflikti, traganje za identitetom, pitanje ciljeva i

smisla života. Uz potreban oprez zbog načina na koji su ovi podaci dobijeni (neposredan uvid u sadržaje razgovora svakako bi bio pouzdaniji ali i teže izvodljiv način) nameće se zaključak o izvesnoj otudenošti mladih ljudi. To se ogleda u njihovoј priličnoj uzdržanosti i nedovoljnoj otvorenosti prema vršnjacima, pri čemu se odsustvo prave bliskosti pokriva razgovorima o opštим i neutralnim temama u kojima ličnost i lično viđenje problema manje dolaze do izražaja i u kojima često nema prave komunikacije. Moguće je da na to utiče i činjenica da je u većim grupama teže ostvariti intimnost.

Od ukupnog broja mladih koji se osećaju članom neke grupe, najviše je onih koji pripadaju grupi od četiri do šest članova, zatim po učestalosti slede mladi koji pripadaju većim grupama (sedam i više članova), dok su najrede grupe od dva do tri člana. Prema obaveštenju dobijenom od ispitanika, većina mladih pripada grupama koje čine pripadnici oba pola. Sto se tiče postojanosti sastava neformalnih grupa, podaci pokazuju da preovladuju grupe čiji je sastav uglavnom isti. O relativno čvrstoj i postojanoj strukturi ovih grupa govor i podatak da većina mladih pripada grupama koje postoje tri i više godina. Kao i razlozi vezanosti za grupu, i ovi podaci pokazuju da omladinske grupe vršnjaka nisu ad hoc formirane grupe čiji se članovi okupljaju oko nekog trenutnog interesovanja i privremene aktivnosti, već one u većini slučajeva okupljaju mlade ljude koji imaju mnogo zajedničkog i koji su trajnije vezani za grupu.

O grupnoj kohezivnosti i vezanosti za grupu govor i podatak da se tri četvrtine mladih sastaje sa članovima grupe veoma često. Kao mesto gde se obično sasta-

ju sa članovima grupe više od polovine navodi kuću (stan). Oni koji se ne okupljaju u kućama obično se sastaju u kafićima, restoranima, diskotekama, dok su neki odgovori manje određeni (grad, ulica). Ovi odgovori potvrđuju poznatu činjenicu da mladi u Beogradu, kao ni mladi u većini drugih naselja, nemaju dovoljno prostornih mogućnosti za realizaciju potrebe za društvo. Skučeni stambeni prostor i prisustvo više generacija u kući svakako da nisu najpogodnije mesto za okupljanje mladih i za ostvarivanje njihovih različitih potreba i interesovanja, a pokazalo se da je to upravo mesto gde se mladi najčešće okupljaju.

U želji da saznamo koje potrebe mladi zadovoljavaju kroz pripadništvo grupama vršnjaka, ispitanicima je ponudeno sedam različitih objašnjenja razloga za članstvo u grupi i traženo je da za svako od ponudenih objašnjenja označe koliko tačno iskazuje njihovu motivaciju za pripadanje grupi. Mladi najčešće smatraju tačnim objašnjenje prema kome im grupa omogućuje da se bave onim što ih interesuje (oko tri petine) i da razgovaraju o problemima koji ih muče (svaki drugi), a zatim sledi potreba da se bude u društvu, da se ne bude sam (svaki treći). Sledeci rang po učestalosti prihvatanja (svaki četvrti) zauzima objašnjenje koje govorio o želji mladih da zajedno sa ostalim članovima grupe menjaju stvari koje im se u njihovoj okolini ne dopadaju. Sa približno

istom učestalošću javljaju se odgovori koji znače potrebu da »vreme brže prođe i želu da se zaborave svakodnevni problemi i pobegne od realnosti. Podatak da tek svaki deseti ispitanik prihvata kao tačno objašnjenje »Da se lakše suprotstavimo starijima«, kao i da se ovo objašnjenje odbacuje kao netačno češće od ostalih, pokazuje da se generacijski sukob retko nalazi u osnovi vršnjačkih okupljanja mladih. Ovo se delimično može objasniti relativno dobrim iskustvima mladih u odnosu sa roditeljima, što pored rezultata ovog istraživanja, pokazuju i nalazi ranijih istraživanja u ovoj oblasti. Relativno skladnom odnosu između roditelja i dece verovatno doprinosi i činjenica da roditelji brinu o mnogim potrebama mladih i da im dugo posle punoletstva pomazu u rešavanju različitih problema (školovanje, zapošljavanje, stanovanje, odmor i rekreatija). Pored višestruke zavisnosti od roditelja, ublažavanju konflikta svakako doprinose i nove generacije roditelja koji se prema deci odnose demokratski i čija se shvatana sve manje razlikuju od shvatanja mlađe generacije. To naravno ne znači da na širem društvenom planu nema sukoba ili bar jaza između generacija. Međutim, može se zaključiti da omladinske grupe vršnjaka mnogo više počivaju na potrebi za zajedništvom sa sličnima (vršnjacima) nego na želji za suprostavljanjem onima koji su različiti (starijima).

1) u ovom tekstu će se vršnjačke i prijateljske grupe koristiti u istom značenju (u oba slučaja se misli na grupe čiji su članovi međusobno emocionalno vezani).

2) Parsons, T.: Social structure and personality. The Free Press of Glencoe, New York, 1964.

3) Campbell, E.A.: Adolescent Socialization. U: Goslin, D.A. (Ed.): Handbook of socialization theory and research. Rand McNally & company, Chicago, 1973.

4) Clausen, J.A.: Socialization and society. Little, Brown & Company, Boston, 1968.

5) Bronfenbrenner, U.: Two worlds of childhood. Russel Sage Foundation, New York, 1970.

6) Erikson, E.: Childhood and society. Norton; New York, 1950.

utopija o druženju u eri tehnike

miroljub radojković

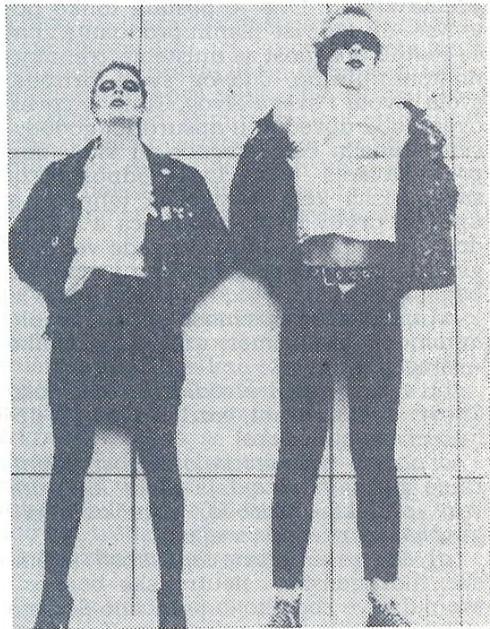
»Kada utopijske oaze presuše, širi se pustinja besmislenosti i bespomoćnosti.« (Jürgen Habermas)

Privrežnik sam svih ozbiljnih rasprava koje za predmet imaju odnos tehnike i društva. Smatram da je to danas dužnost svakog poslenika društvenih nauka, bez obzira što oni nisu u prilici da svoja znanja, i saznanja, pretvaraju u tehniku. Narocito intrigantno pitanje, u navedenom širem okviru, postaje disput o sudbini pojedinca. S jedne strane, jer bez njega nema ni jednog oblika zajedničkog bivstvovanja, pa ni društva. S druge strane pak, sva je prilika da moderna tehnika, za sada, pojedinac sve manje interesuje, što naravno nije dovoljno da se zaključi da će se isti trend proširiti i na društvo.

Značaj propitivanja odnosa tehnike i društva, odnosno tehnike i pojedinca, sve je veći. U njegovu korist govore barem dva urgrentna zahteva koji lebde u magliji savremenog »duha vremena«. Prvi je, naučno artikulisana potreba da se predominacija tehnike, diktatura tehničkoguma i sveta, ne prihvate kao neminovnost. Za ovu tvrdnju pozivam se na reči

Akselosa, koji je na originalan način ponovo varirao 11. tezu o Fojerbauhu — On kaže: tehnici su do sada menjali svet. Na nama sociologizma je sada zadatak da te promene protumačimo i osmislimo. Drugi zahtev proizilazi iz shvatanja subjekta istorije, i zbog toga će se u ovom radu argumentacija vrteti oko ose Tehnika—Pojedinac. Mislim da se poslenici društvenih nauka ponovo vraćaju »korenju stvari« u tumačenju inicijatora društvene promene, nosioca revolucije ili evolucije — a to je čovek. Čovek, ne kao pripadnik neke civilizacije već »čovek uopšte« kako je o tome govorio Hegel.

U okviru zadate teme kao što je tehnika i društvo, neću se baviti istorijskom dimenzijom. Dakle, nećemo se osvrtati na dokaze koliko i nedoumice o tome kako su nastali i tehnika i društvo, niti na moguća pitanja o tome da li je medu njima odnos istorijski, ili, saistorijski.¹⁾ Pokušaću da posmatram, a to netremice, društvo danas, ovde i oko nas, rečju savremeno ili društvo »hoc tempore«. I prvo što se može konstatovati jeste da se u takvom društvu neverovatno brzo umnožava i razrasta svet artefakata, kojem je rodno mesto savremena tehnika. Ona ogromnom brzim

nom pretvara gotovo sve prirodne resurse u artefakte čije postojanje, smisao i posledice u stvari i konstituišu potrebu za izučavanjem odnosa tehnika — društvo. Problematičnost i upitnost tog odnosa jasno su uočeni u onom momentu kada je pretvaranje prirodne sredine u tehničku nadmašilo sposobnosti vraćanja prirode u ravnotežu, kada se moglo konstatovati da tehnička sredina preteže nad prirodom (i društvenom, svakako) i kada svet tehničkih naprava porobljava svet »natuae«.